

סקירות ספרים

על גבורת מורים לעברית בתנאי דיקטטורה ודיכוי

אפרים (אלכסנדר) חולמיאנסקי*
קול הדממה
הוצאת 'קליק', ירושלים 2007

ארגון רשת הוראת עברית ברחבי בריית המועצות

הספר חושף בפני הקורא את עולמם הלא נודע של פעילי העלייה בבריית המועצות של המחצית השנייה של שנות ה-70 ובשנים שאחריהן. במוסקבה של אותן השנים חיים שמונה מיליון תושבים ובהם כחצי מיליון יהודים. מרביתם רחוקים ביותר מהרעיון הציוני. אך יש בתוכם מיעוט קטן של כחמש מאות איש שלומדים עברית. מיעוט זה הקים לעצמו מסגרת שלמה ומפותחת, גם אם בלתי רשמית, לחיים יהודיים לאומיים; אנשיו קיימו מפגשים לעיסוק בשפה, חוגים לדיון בנושאי דיומא ועסקו בלימודי קודש ובשלל פעילויות נוספות הסובבות סביב 'הציר הלאומי'. אך גולת הכותרת של פעילותם הייתה הנחלת הלשון, ותפקיד המורה לעברית נחשב ביניהם לאחד המכובדים והחשובים.

חולמיאנסקי מצטרף לתנועה בשנת 1977 כתלמיד מן המניין. עם הצטרפותו לסגל המורים, כעבור שנתיים, הוא נוכח לדעת כי כלל הפעילות, הגם שהיא נראית ענפה ומפותחת - מוגבלת לשתי הערים הגדולות, מוסקווה ולנינגרד, בעוד ששלושת רבעי האוכלוסייה היהודית מתגוררת בערי השדה. בתגובה חולמיאנסקי יוזם פרויקט שמטרתו הנחלת הלשון העברית ויתר מרכיבי היהדות בערי השדה של בריית המועצות. ברור היה לו כי פעילות זו מסוכנת ביותר. על אף שהק. גב העלים עין במידה מסוימת מהפעילות במוסקווה ובלנינגרד, הוא לא יתיר בשום פנים פעילות דומה בקנה מידה ארצי. לכן הפרויקט מוגדר כחשאי.

בחנוכה של שנת 79 מציע חולמיאנסקי ליולי קושרובסקי (שפעל באותה תקופה מטעם 'נתיב', זרוע חשאית של מדינת ישראל בבריית המועצות) להיות שותפו בהפעלת הפרויקט. יולי מציע לצרף גם את אחיו של אלכסנדר, מיכאל, ואת יולי אדלשטיין. אך בעוד הללו שקועים בתכנון פרצו כוחות בריית המועצות לאפגניסטן, ותמה תקופת השקט בין המעצמות. העימות מאפשר לבריית המועצות להיות קשובה הרבה פחות לדעת הקהל העולמית, מה שמתבטא בהגברת הלחץ על פעילי העלייה. קשה לדמיין תנאים מתאימים פחות לפתיחת פרויקט מחתרתי רחב ידיים. ובכל זאת, מתחילים. וההתחלה - חלוקת תחומי האחריות. לוקחים מפה גדולה של בריה"מ ומחלקים אותה לשלושה חלקים. אבל איך בונים תשתית ארגונית ללא קשרים וללא היכרות עם

* אפרים חולמיאנסקי עסק מאז בואו לארץ בהוראת עברית ואחר כך עבר לתחום העסקי. כיום הוא עצמאי העוסק בסחר בינלאומי ובקידום פרויקטים עתירי ידע.

האנשים המתאימים?! ואין הרבה זמן ומקום לתהיות ולטעויות. תוך שנה חולמיאנסקי מתייצב בראש הפרויקט. שיטות הפעילות מתגבשות עם הזמן.

במוסקווה הוקם מערך שלם: מורים מיוחדים שהוכשרו להדרכה אינטנסיבית בעברית ללומדים מערי השדה; דירות מסתור למגוריהם; מערכת נפרדת לשכפול חומרי למידה וחומרי הסברה שהוברחו מחו"ל, רשת אחסון חומרי לימוד והסברה ושיטה לשמירה מוסתרת של נתונים על פעילי ערי השדה. בנוסף, נשלחים שליחים לערי השדה להבאת חומרי לימוד והסברה, לקיום הכשרות והוראה בערים עצמן וכן לשם ארגון מחנות קיץ ללימוד עברית.

חשיפת המערכת והמאסר בעקבותיה

למרות כל הקשיים המערכת הלכה וגדלה.

המאמצים להסתרתה הניבו כנראה פירות והק.ג.ב גילה על קיומה באיחור רב. עבר זמן נוסף עד שהבינו גם את קנה המידה, ואז התחיל הלחץ. והלחץ הולך וגובר: איומים, חיפושי בית, פיטורים מהעבודה ומכות קשות. הק.ג.ב. לא בוחל באמצעים. לחולמיאנסקי 'הבטיחו' אנשי הק.ג.ב. משפט ראווה ומאסר ארוך - 7 שנים + 5 שנות גירוש. לקראת שנת 1984 הוא מכשיר שניים מהפעילים המרכזיים בפרויקט - דוב קונטור וזאב גייזל, שיוכלו להחליפו אם משהו יקרה. והפעילות נמשכת ומתפתחת תוך שינוי שיטות הפעילות, כדי להביא לצמצום הלחץ ולהפיתע את הק.ג.ב במהלכים יצירתיים. בקיץ 1984 כבר היו קבוצות מאורגנות בעשרים ערי שדה. בשלושים ערים נוספות נעשו ניסיונות להקמתן.

באותו הקיץ, בעת שהותו במחנה קיץ באסטוניה (אז חלק מבריה"מ) עם תלמידיו, נאסר אלכסנדר חולמיאנסקי על חוליגניזם והוא נשלח לכלא טאלין, בירת אסטוניה. לאחר כחודש של המתנה דרוכה בכלא, מוחלפים לפתע חוקריו בשני חוקרים רמי דרג. הללו מודיעים לו כי בדירתו במוסקווה נערך חיפוש בית, שבמהלכו נתגלו אקדח, תחמושת וספרות אנטי-סובייטית. ופשר הדבר ברור - הנחת בסיס למשפט ראווה: ניסיון להציג את פעילי העלייה כטרוריסטים פוטנציאליים שבמסווה הוראת הלשון והתרבות צוברים נשק בהיחבא. הניסיון להפוך את חולמיאנסקי לכלי להטלת אימה על שאר פעילי הפרויקט ברור.

לאסיר בבית המועצות יש נשק אחד בלבד - שביתת רעב. זו דרכו היחידה לשנות את כללי המשחק וליטול יזמה במקום להיות במצב נחות של מגיב למזימותיהם של השלטונות. אך זו עשויה להיות גם חרב פיפיות.

חולמיאנסקי מצהיר על שביתת רעב.

'לפני שלושה חודשים - מודיע לו סגן מנהל כלא טאלין - נתקבלה תקנה חדשה שלפיה שביתת רעב ללא סיבה מוצדקת נחשבת כהפרה חמורה של משמעת. ושובת רעב, דינו צינוק. ואתה, בניגוד לאסירים הרגילים היושבים בצינוק עד 15 יום, תשב בצינוק באופן קבוע. ורק הפסקת השביתה - או המוות - יוציאו אותך משם'. כך החלה שביתת הרעב. העיסוק המרכזי שלו מעכשיו - העברת המסר על השביתה לעולם הגדול. בינתיים מביאים לתא אוכל שלוש פעמים ביום, בניסיון לגרות אותו.

כעבור 15 יום מתחילים להזין אותו בעל כורחו - באמצעות זונדה דרך הפה. ובכל זאת החולשה הולכת וגוברת. שביתת רעב ממושכת בצינוק, בתנאים הקיצוניים - זוהי התנסות קשה ביותר, ויום-יום שעה-שעה מלאים במאמץ לא לוותר, לא להיכנע. בינתיים דבר שביתת הרעב מתפרסם וניצת גל הזדהות חוצה גבולות: לחצים על בריה"מ ברמה פרלמנטרית, הפגנות, מכתבים, משמרות הזדהות במדינות שונות בעולם ושביתת רעב בשרשרת של רבנים בניו יורק.

הפרטים אינם מגיעים אל בין כותלי הצינוק. אך, מבודד מהעולם, מתחיל חולמיאנסקי להבחין בסימנים ראשונים של מתיחות ועצבנות של השלטונות. הוא מוזמן באופן תדיר לסגן מנהל הכלא ואף אל מנהל הכלא, בניסיון לשכנע אותו להפסיק את השביתה. פסיכולוגים מיומנים מנסים לרכך את נחישותו בשיחות נפש. לתקופה קצרה אף ניתנים לו בצינוק מצעים ושמיכה - דבר כזה לא נשמע מעולם! החקירה גם היא מתקדמת באופן תמוה. בשלב מסוים החוקר מבשר לו כי על האקדח לא נמצאו טביעות אצבעות המאפשרות זיהוי פלילי. ניצחון ראשון! הם פחדו לזייף טביעות אצבעות - זה סימן ברור שאין הם מרגישים עוד בטוחים בעצמם. הרי אין ספק שהם שתלו נשק מתוך כוונה 'להוכיח' שהוא שייך לו. והנה נאלצו לסגת! בהמשך מסתבר כי גם עניין הספרות האנטי-סובייטית מועבר לתיק אחר, ומאז אין שומעים עליו עוד.

המשפט ומשמעותו

לאחר חצי שנה בצינוק מתחיל המשפט. התובע חוזר על הטענות הקשים של החזקת נשק בלתי חוקית וחוסר הודאה בפשע, חוסר שיתוף פעולה עם החקירה. אך במפתיע דורש עונש 'רק' של שנתיים וחמישה חודשים. והרגע הקריטי - מילתו האחרונה של הנאשם. עומדת לפניו הדילמה הקשה: להתחנף, להתרפס, לקבל את האשמות הסרק של השלטון, או להיפך, לומר בפה מלא שהתיק כולו מפוברק. חולמיאנסקי בחר באפשרות האחרונה.

וגזר הדין - שנה וחצי בלבד.

זהו מקרה נדיר של ניצחון על הק.ג.ב. - ניצחונו של חולמיאנסקי, ניצחונם של כל אותם רבים שסייעו לו וניצחונה של התנועה היהודית הלאומית כולה!